

читальних залів. У тому ж році на честь коронації Миколи II єпархіальне начальство ініціювало відкриття понад 900 бібліотек при храмах і парафіяльних школах. Кожен їх фонд налічував у середньому від 100 до 500 книг [3, с. 47].

Для позакласного читання бібліотеці зі спеціальної колекції надавалася духовно-моральна література, а також книги з медицини, гігієни, сільського господарства та ремесел. Фонд читання включає літературу, романи з церковної та народної історії [2, с. 136–137].

Природно, що найбільше книгозбірня в бібліотеках парафіяльних шкіл – духовно-моральна література. Каталог шкільного читального залу наповнено такими рубриками: «Біблії слов'янські і руські», «Заповіти», «Молитовник», «Літопис освіти», «Навчальні псалми», «Вступ до молоді», «Закон Божий», «Початки християнського вчення», «Історичні читання зі старих книг». Проте в читальній залі з'являлася і література (художня), яка становила близько 10-15% фондів. Великою популярністю користувалися твори О. С. Пушкіна, Г. Х. Андерсена та В. А. Жуковського [1, с. 173].

Керували окремими бібліотеками переважно особи священницького стану. Бібліотекарі мали ряд повноважень та обов'язків. До обов'язків бібліотекаря входило поповнення фондів, вчасний, без затримки, переказ коштів у ті місця або тим особам, від яких надходили книги. Ним щороку, у листопаді, складався список книг і журналів, необхідних бібліотеці, пропонувався на розгляд священнослужителів округу, які брали участь у заснуванні бібліотеки [4, с. 74]. Для замовлення книг, а також для запису надходжень та витрат коштів, внесених духовенством на книгозбірню, бібліотекарєві видавалися прошнуровані книги, скріплені підписом та печаткою благочинного, які він був зобов'язаний наприкінці кожного року представляти на ревізію двом обраним священикам [5, арк. 4].

Висновки. Незважаючи на не дуже широкий спектр вибору та переважно релігійне направлення книжок, бібліотеки при церковно-парафіяльних школах дозволяли великій кількості людей розширити свій кругозір та покращити свої знання.

Список використаних джерел

1. Крик Н. В. Окружні та церковні бібліотеки Подільської єпархії (друга половина XIX – початок XX ст.). Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер. : Бібліотекознавство. Книгознавство. 2013. Вип. 3. С. 171–176.
2. Начальное народное образование в Харьковской губернии за 1909 год. Х., 1912. 243 с., с. 109
3. Тацієнко В. Благочинницькі та церковні бібліотеки Київської єпархії (друга половина XIX – початок XX ст.). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія. 2016. Вип. 1(1). С. 46–49.
4. Фунтикова С. П. Православные библиотеки: прошлое и настоящее. М. : МУКИ ; Профиздат, 2002. С. 74–75
5. Центральний державний історичний архів України у м. Києві, ф. 127, оп. 876, спр.666 , арк. 4.

Михайло УС

ДУХОВНА МУЗИКА ЯК ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Удосконалення змісту підготовки майбутніх учителів і формування в них педагогічної культури відповідає соціальному замовленню суспільства. Культура, яка акумулює в собі багатство естетичного та життєвого досвіду особистості, є складовою

частиною загального розвитку студента, а також компонентом професійної підготовки до майбутньої педагогічної діяльності.

Культура – поняття надзвичайно складне, що не підлягає однозначним визначенням [1]. Підкреслимо лише головне: культура – це те, створене людством, багатство (матеріальне й духовне), що служить дальшому розвитку (культуванню), збагаченню творчих можливостей, здібностей особистості й соціальному прогресу.

Особистісна культура визначається історичними, етнічними, географічними, політико-ідеологічними, культурно-духовними, соціально-психологічними та іншими об'єктивними факторами, а також значно залежить від суб'єктивних характерологічних, психофізичних, спадково-генетичних особливостей індивіда, його свідомості, універсальності власного «я» [2]. Адже самодетермінація розвитку індивіда та його культури завжди несе ознаки суб'єктивних й об'єктивних характеристик.

Серед суб'єктивних факторів становлення і розвитку культури особистості варто особливо відзначити когнітивну діяльність, пов'язану із самотворенням, саморозвитком, самовихованням, самовдосконаленням [1]. Як специфічна система творчої соціокультурної діяльності індивіда, вона залежить від суспільних умов життєдіяльності індивіда. Проте не правомірно зводити всю складність і багатство індивідуальності лише до зовнішньої детермінації – в такому випадку особистісна культура була б позбавлена будь-якої індивідуальної специфікації. Думку В.І. Вернадського про відповідність різних типів, форм, напрямів філософії, стилів філософського мислення певним психологічним типам людей, їх психологічному складу правомірно екстраполювати і на форми творчої активності особистості [4].

Необхідно підкреслити й роль психологічних передумов, схильності конкретного індивіда до певного складу мислення, творчої або репродуктивної діяльності, самотворчості тощо. Б. В. Раутенбах писав, наприклад, про психологічну обумовленість логічного, наукового та релігійного способу мислення, а також необхідності їх синтезу [2]. Об'єктивна логіка соціального розвитку спонтанно породжує кожного разу якісно нові специфічні типи культури особистості як у макромасштабах певного типу соціуму, так і на рівні онтогенезу, в якому суттєву роль відіграють умови макросередовища. Цей тип в умовах одного суспільства, історичної епохи, формації, культури не є гомогенним, однорідним, якісно одноманітним, а диференціюється, дробиться в соціальній площині, різноманітним чином репрезентується у своїх характеристиках. «модусах» різними соціальними групами і окремими індивідуумами.

Культура особистості охоплює процеси формування і виявлення як свідомості, так і самосвідомості, а також культуру мислення і культуру діяльності. Становлення особистості в умовах діяльності визначається принципом детермінізму, співвідношення зовнішніх явищ і внутрішніх умов. Так, С. Рубінштейн вважає, що в діяльності і через діяльність людина реалізує свою мету, об'єктивуючи свої помисли та ідеї в перетвореній нею дійсності. Суб'єкт у своїх діях, в актах своєї творчої діяльності не тільки виявляється, а й створюється і визначається. З того, що він робить, можна визначити чим він є: за напрямом діяльності можна визначити і формування його [3].

Для педагогічної науки дане положення є базовим. Адже саме через вибір і організацію діяльності можна впливати на процес формування і розвитку особистості. Проте, як зазначає С. Рубінштейн, взаємодія особистості з навколишнім середовищем залежить не тільки від умов середовища, а й від природи того явища, на яке цей вплив зроблено. Ефект дії одного явища на інше опосередковується природою останнього [3]. Із цього випливає, що ефективний розвиток особистості можливий тільки при залученні людини до тих видів діяльності, в яких максимально реалізуються її потенційні можливості, здібності і в яких створюються найбільш сприятливі умови для її глибокого емоційного переживання і самовираження, тобто для формування її духовності.

Мова йде, в першу чергу, про художню діяльність, і музичну зокрема. Адже саме музика є своєрідним «духобаченням, дотиком до вічного і безконечного» [2]. Серед розмаїття музичних жанрів одним із визначальних чинників формування духовності особистості постає хорова музика.

У педагогіці хоровий спів розглядається, як один із найефективніших виховних засобів. Автори наукових і методичних праць стверджують, що колективне переживання твору в процесі його виконання має велике значення для розвитку людини. Можливість колективного прояву себе в музичному мистецтві породжує особливу емоційну чутливість у кожного хориста, викликає бажання злити свої почуття з почуттями інших, підкорити свої дії художньому колективу. Ось чому саме виконавча діяльність у хорі виступає специфічною формою безпосереднього спілкування, що розширює можливості хорового співу до розвитку різноманітних здібностей індивіда. Вчені (А. Сохор, Р. Тельчарова), наголошуючи на виховній функції музично-хорової діяльності, зазначають, що в ній фіксується естетичне ставлення студентів до хорового мистецтва і до музики загалом [4]. Специфічною ланкою хорової музики є духовна. Спілкування з творами духовної музики допомагає розвиткові й удосконаленню почуттів, активно сприяє росту естетичної свідомості.

Відомо, що важливою рисою хорового мистецтва є величезна емоційна сила психологічного і фізіологічного впливу на людину. До того ж духовна вокальна або вокально-інструментальна музика пов'язана з текстами релігійного змісту і призначена для виконання під час богослужіння або в побуті, здатна перетворити стан душі, навіть докорінно змінити його, викликати катарсис, що врівноважує пропорції між думками, почуттями та уявою й, таким чином, сприяє поновленню та накопиченню енергопотенціалу тіла й душі.

Разом із тим, духовно-хорова музика є взірцем норм і правил поведінки людини, вихователем її духовної свідомості і стриманості, еталоном моральної чистоти етносу, виступає носієм матеріально-духовної культури всієї нації. Все це дає підстави вважати що можливості, приховані в природі духовно-хорової музики, є неоціненні.

Національним здобутком українського мистецтва є твори таких композиторів XVIII століття, як М. Березовський, Д. Бортнянський, А. Ведель та ін. їх твори об'єднує висока культура хорового співу, всесвітньо визнана геніальна майстерність [4]. В Україні залучення до високої музики завжди йшло через пісню, хоровий спів, живий голос. І цей вид культури впродовж віків формував головні риси музичного мислення. Сьогодні духовна музика набуває все більшого значення, проникає у різні сфери життя, захоплює різні покоління слухачів. Однак її виховний потенціал не може зреалізуватися повно, якщо слухачі не підготовані до музичного сприйняття. Посилити вплив музики на особистість може школа, а тому вчителі музики мають бути підготованими до використання духовної музики у навчально-виховному процесі. Професійна підготовка обов'язково повинна включати знання духовної музики, уміння її використовувати у педагогічній діяльності.

Безпосередня участь студентів у хоровому колективі, що виконує духовну музику, є діючим засобом самовиявлення майбутнього вчителя, розкриває креативність його мислення, найпотаємніші й трепетні почуття. Виконання музики має бути не лише актом відтворення нотного тексту, а й творчим прочитанням й інтерпретацією авторської думки. Тільки тоді дія духовного мистецтва виявиться сповна.

За Л. Виготським, сприйняття мистецтва вимагає творчості, оскільки в процесі художнього спілкування недостатньо розібратись у структурі самого твору, – необхідно ще творчо переробити власні почуття [1]. Тільки тоді дія мистецтва виявляється вповні. Злиття музичної інтонації та релігійного тексту в духовній музиці дає змогу проникнути в трансцендентну, сакральну сферу психіки реципієнта, стимулює вияви його інтуїції.

Список використаних джерел

1. Выготский Л. С. Психология искусства. М.: Педагогика, 1987. 344 с.
2. Гофман Э.Т.А. Крейслериана. М.: Художественная литература, 1978. 120 с.
3. Рубинштейн С.Л. Психология личности. М. : Педагогика, 1988. 200 с
4. Химинець В.В. Інноваційна освітня діяльність. Тернопіль : Мандрівець, 2009.

360 с.

Наталія ЧЕРНИШ

ПРАВОВЕ НАВЧАННЯ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Осмилення динаміки й особливостей організації правової освіти у вищій військовій школі потребує уточнення змісту окремих, дотичних до неї понять. Відтак, метою цього дослідження є визначення поняття правового навчання офіцерів з урахуванням специфіки військово-педагогічного процесу.

Загальнотеоретичні проблеми, пов'язані із освітнім процесом у вищій школі, включаючи військові заклади, досліджувались В. Гладушем, Л. Городянською, В. Осьодло, О. Скрябіним, В. Ягуповим та ін.

Таку категорію як «педагогічний процес у вищій школі» дослідники розуміють з одного боку, – як цілеспрямовану, доцільно організовану й змістовно насичену, мотивовану, систему взаємодії суб'єктів та об'єктів освітнього процесу щодо підготовки студентів до професійної діяльності й суспільного життя; з іншого - направлену на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості розвиваючи взаємодію вихователів і вихованців. Педагогічному процесу характерна цілісність, що впливає з органічної єдності процесів навчання, виховання, розвитку [1, с. 41-44].

Згідно чинного Закону України «Про вищу освіту», «освітній процес - це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у закладі вищої освіти (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості» [2].

Аналогічно, чинне Положення про особливості організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, затверджене Наказом Міністерства оборони України від 09 січня 2020 року № 4, визначає освітній процес як інтелектуальну, творчу діяльність у сфері вищої та післядипломної військової освіти і науки, що провадиться у ВВНЗ (ВНП ЗВО) через систему науково-методичних, педагогічних заходів та спрямовану на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та набуття компетентностей особами, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості. У документі закріплено, що освітній процес у ВВНЗ здійснюється на засадах компетентнісного підходу, а також його принципи, зокрема: науковість, гуманізм, демократизм, послідовність та безперервність, незалежність від втручання будь-яких політичних партій, рухів, інших громадських та релігійних організацій [3].

Л. Городянська визначає специфіку підготовки військових фахівців різних освітніх рівнів в тому, що одночасно із системним оволодінням основами наук, слухачі й курсанти ВВНЗ мають опановувати військові теоретичні і прикладні знання, уміння й навички та розвивати необхідні командирські морально-психологічні й бойові якості. Отже, необхідною умовою здійснення процесу підготовки військових фахівців є військово-педагогічна спрямованість їх навчання і виховання. Як приклад способу